

KORXONALARNING MOLİYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH ASOSLARI

Muxiddinov Djaxongir Murodulloyevich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashning nazariy va amaliy asoslari o'rganilgan. Moliyaviy barqarorlik korxonaning uzoq muddatli faoliyat yuritish qobiliyati, tashqi va ichki moliyaviy ta'sirlarga chidamliligi, shuningdek, iqtisodiy xavfsizligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Maqolada moliyaviy barqarorlikka ta'sir etuvchi omillar, moliyaviy tahlil usullari, aktiv va passivlar muvozanatini saqlash, likvidlik va to'lovga layoqatlilik ko'rsatkichlari asosida tahlil olib borilgan. Shuningdek, barqaror moliyaviy boshqaruvni ta'minlash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy barqarorlik, moliyaviy tahlil, korxona moliyasi, likvidlik, to'lovga layoqatlilik, aktiv-passiv muvozanati, xavf-xatarlarni boshqarish, iqtisodiy xavfsizlik, kapital tuzilmasi, moliyaviy boshqaruv

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar katta iqtisodiy imkoniyatlarga ega bo'lsada, bu jarayonda ular davlat ko'magiga muhtojdir. Hozirgi sharoitda iqtisodiy fan oldidagi muhim vazifalardan biri – korxonalari taraqqiyotining moliyaviy muammolarini, jumladan korxonalar moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish yuzasidan yo'riqlarni ishlab chiqish hamda nazariy asoslashdir.

Korxonalar nafaqat iqtisodiy tadbirlar tizimini, balki faoliyatning turli jabhalariga oid muammolar bo'yicha, jumladan, korxonalar tashkiliy shakllarini tanlash va ular ko'lamini aniqlash, alohida tarmoqlarda korxonalar taraqqiyoti xususiyatlarini belgilash, bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining moliyaviy natijalari va moliyaviy holatini iqtisodiy tahlil qilish va moliyaviy nazorat o'rnatish uslubi asosida korxonalar xo'jalik moliyaviy faoliyatini boshqarish kabi masalalar bo'yicha takliflar ishlab chiqilishini talab etmoqda. Bu holat shu bilan belgilanadiki, korxonalar yangi iqtisodiy sharoitlarda ishlab chiqarishning ko'lami, xo'jalik mustaqilligidagi xususiyatlariga ko'ra nisbatan yangicha uslubiy yondashuvni talab etadi.

Ma'lumki, moliyaviy xavfsizlikning umumuslubiy tamoyillari barcha xo'jalik yurituvchi subektlar uchun yagonadir. Biroq, shu bilan birga mazkur tamoyillarning alohida tarmoqlar yoki xo'jalik yuritish zvenolaridagi amal qilishi

ularning o'ziga xos, anik, shart-sharoitlarga moslashuvini talab etadi. Bu yerda shu narsa hisobga olinishi lozimki, moliyaviy xavfsizlik korxonalarining nafaqat mulk shakli va tashkiliy- huquqiy asoslariga ko'ra, balki xo'jalik faoliyatining ko'lamiga qarab ham alohida xususiyatlarga ega bo'ladi. Shunga muvofiq tarzda moliyaviy xavfsizlik mazmuni, obektining ko'lami, maqsadi va qo'yilishi hamda moliyaviy holat, moliyaviy natijalarning baholanishi va talqin etilishi nisbatan farq qiladi.

Moliyaviy xavfsizlik moliyaviy menejmentning muhim tarkibiy qismidir. Korxona moliyaviy hisobotlarining barcha iste'molchilari o'z manfaatlarini mukammallashtirish yuzasidan qarorlar qabul qilish uchun moliyaviy xavfsizlik usullaridan foydalanadilar. Mulk egalari moliyaviy hisobotlarini korxona foydasini oshirish hamda uning barqaror holatini ta'minlash uchun o'rnanadilar. Kreditorlar va investorlar uchun esa bundan asosiy maqsad imkoni boricha risk darajasini pasaytirishdir. Biroq, shuni alohida ta'kidlash lozimki, qabul qilinayotgan qarorlarning sifati to'raligicha ularni analitik asoslash sifatiga bog'liqdir.

Bozor iqtisodiyoti jarayonida mulk shakllarining, ijtimoiy-iqtisodiy muhitning, xo'jalik yuritish sharoitlarining o'zgarishi kichik korxonalar moliyaviy holatini tahlil etish va baholashga yondashuvlarda tegishlicha o'zgartirishlar qilinishini talab etmoqda. Moliyaviy holat har qanday xo'jalik yurituvchi subekt uchun zarurdir, vaholanki, korxona "Yashovchanligi" uning daromadlilikligi hamda to'lovga layoqatliligini saqlash qobiliyatiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir.

Korxona moliyaviy holati o'z ko'lami jihatidan o'ta yirik va murakkab masaladir. Shu boisdan moliyaviy holat tahlilida anik, maqsadning qo'yilishi mazkur masalaning aniqlashtirilishini va amaliy jihatdan hal qilinishi imkoniyatini belgilaydi.

Ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi bosqichi fan-texnika yutuqlari natijalaridan keng foydalanish, ishlab chiqarishni texnik qayta qurollantirish, barpo etilgan ishlab chiqarish imkoniyatlaridan jadal foydalanish, boshqaruv tizimini, xo'jalik mexanizmini takomillashtirish negizida iqtisodiyotni rivojlantirish hamda shu asosda xalq farovonligini yanada yuksaltirishni hozirgi kunning eng dolzarb vazifalari qilib qo'yimoqda.

Bu ulkan vazifalarni bajarish uchun boshqa qator tadbirlar bilan bir qatorda korxonalarining ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini chuqur va muntazam tarzda tahlil qilish darkor.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida turli mulkchilik shaklidagi korxonalar moliyaviy ahvolini o'rganishning mazmuni shundan iboratki, bunda o'z vaqtida pul tushumlarining kelib tushishi, to'lov intizomiga rioya qilish, o'z va qarz mablag'larining to'g'ri nisbatda bo'lishini ta'minlash, moliyaviy tartib va intizomga, barcha ishlab chiqarish bo'g'inlarida iqtisod rejimi va tejamkorlikka rioya qilish

muhim ahamiyat kasb etadi.

Korxonalarining moliyaviy holati ko'p jihatdan baho, kredit, foyda va uning taqsimlanish mexanizmiga bog'liqdir.

Moliyaviy holatga bevosita ta'sir etuvchi ana shu va boshqa omillarning o'zgarishi ta'sirini o'rganish hamda ularning salbiy ta'sirini kamaytirish yuzasidan tadbirlarni belgilash korxonalar moliyaviy holatini yaxshilashning muhim asosidir. Shu bois bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday korxonaning moliyaviy ahvolini bilish va o'rganishga e'tibor kuchaymoqda.

Ma'lumki, korxonalar moliyaviy holatini o'rganish muhim, o'ta mas'uliyatli va murakkab jarayon bo'lib hisoblanadi.

Korxonalar moliyaviy holati ularning ishlab chiqarish faoliyatiga, ya'ni mahsulot sifati, assortimenti, tannarxi, ayniqsa, sotish va foyda rejasining bajarilishiga bevosita bog'liq.

Mahsulot (ish, xizmat) sotish va foyda rejasining muvaffaqiyatli bajarilishi korxonalar pul mablag'larining ko'payishiga, bajarilmasligi esa ularning kamayishiga olib keladi. Bu esa korxonaning byudjet va bank oldida bo'lgan to'lov majburiyatlarini o'z vaqtida amalga oshirishda ma'lum qiyinchiliklar tug'diradi. Uz navbatida korxonalarining ishlab chiqarish faoliyati ular moliyaviy holatining xavfsizligiga bog'liq.

Agar mahsulot (ish, xizmat) sotish va foyda rejasi bajarilmasa, u holda moliyaviy tanglik yuzaga keladi. Bunday tanglik yuzaga kelishining asosiy sabablaridan biri sotib oluvchilarning to'lov qobiliyati yo'qligidan va muddati o'tib ketayotgan debitor qarzlari mavjudligidan, deb hisoblash mumkin.

Korxona faoliyatiga baho berishda "Moliyaviy natija", "Moliyaviy holat", "Moliyaviy xavfsizlik" kabi tushunchalarni farqlash lozim. Investorlar yoki moliyaviy hisobot natijalari bilan qiziquvchi boshqa har qanday subekt tomonidan korxona faoliyatiga baho berishda korxonaga qo'yiladigan asosiy talab ketma-ketligi ham shu tartibda shakllanadi, ya'ni dastlab moliyaviy natija (foyda yoki zarar) aniqlanadi, uning omillari va sabablari yoritiladi, so'ngra moliyaviy holat tahlili amalga oshiriladi va nihoyat, qo'shimcha urinish va kuzatuv natijalarini umumlashtirish orqali moliyaviy xavfsizlik imkoniyatlari o'rganiladi.

Iqtisodiy tahlil jarayoni mazkur ketma-ketlikda oddiylikdan murakkablik tomon boradi, tahlil obekti va davriyligi ham kengayib boradi.

Mazkur fikrlarni umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash lozimki, korxona moliyaviy holatini tahlil qilish masalasi iqtisodiy holatning korxona holatiga bir muncha umumiyroq baho berish imkonini beruvchi korxona faoliyatining moliyaviy natijalari holatidan farqlanadi.

Moliyaviy xavfsizlik tizimida korxona faoliyati moliyaviy natijalarining darajalari, dinamikasi va tarkibining holati alohida o'rin egallaydi. Korxona faoliyatini xususiyatlovchi ko'rsatkichlarning ko'pligi ularni tizimli tarzda ko'rib chiqishning ma'lum uslubiy qiyinchiliklarini keltirib chiqaradi. Mazkur ko'rsatkichlarning turli iste'molchilar tomonidan turlicha maqsadlarda foydalanilishi ham tahlil chuqurligini qiyinlashtiradi. Masalan, korxona rahbarlarini olingan foydaning umumiy hajmi va tarkibi, uning miqdoriga ta'sir etuvchi omillar qiziqtiradi.

Soliq inspeksiyasini esa korxona foydasining har bir manbalari bo'yicha to'liq va aniq ma'lumotni olish qiziqtiradi. Kreditorlar va sarmoyachilar uchun esa foyda tahlili risklarni pasaytirish, ichki imkoniyatlarni qidirib topish, zarur strategik qarorlar qabul qilish uchun muhimdir.

Korxona faoliyatining moliyaviy natijalari tahlili odatda quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 4) tahlil qilinayotgan joriy davrda har bir ko'rsatkich o'zgarishlarini aniqlash;
- 5) tegishli ko'rsatkichlar tarkibi va ularning o'zgarishini o'rganish;
- 6) moliyaviy natijalar bo'yicha ko'rsatkichlar o'zgarishi dinamikasini tahlil etish.

Moliyaviy holatni tahlil qilish jarayonida aylanma va oborotdan tashqari mablag'larni o'rganishga katta e'tibor beriladi. Bunda, ayniqsa, aylanma mablag'larning tashkil topish manbalari alohida ko'rib chiqiladi.

Mavsumiy xususiyatga ega bo'lgan aylanma mablag'lar asosan bank krediti hisobiga yoki har xil kreditor qarzlari hisobiga tashkil topadi.

Bordiyu, kichik biznes korxonasi aksionerlik mulki zaminida amal qilsa, aylanma mablag'lar asosan aksionerlar mablag'i hisobiga, paychilik jamiyati bo'lsa, qo'yilgan paylar hisobiga tashkil bo'lishi mumkin.

Odatda korxonaning o'z aylanma mablag'lari hamma vaqt ham uning o'z ishlab chiqarish faoliyatini tashkil qilish uchun yetarli bo'lavermaydi, lekin zarur bo'lgan aylanma mablag'larning asosiy qismini tashkil qilish darkor. Hozirgi vaqtda, ayniqsa, yangi tashkil topgan kichik korxonalarda o'z aylanma mablag'larining yetishmasligi va ko'pchilik hollarda bank kreditlaridan va boshqa manbalardan foydalanilishi, ular moliyaviy holatini muntazam o'rganib borish hamda chuqur va atroflicha tahlil qilib borishni taqozo qilmoqda.

Moliyaviy holat tahlil qilinar ekan asosiy e'tibor quyidagilarga qaratiladi:

-korxonaning moliyaviy ahvolini har tomonlama o'rganib, uning holatiga aniq va xolisona baho berish;

-mablag'lar manbalari va joylanishini tekshirish, ularni to'g'ri yo'nalishda

ishlatilganligini aniqlash;

-to'lov majburiyatlarining o'z muddatida bajarilganligi, debitor va kreditor qarzlarning tarkibini o'rganish;

-korxonaning o'ziga qarashli mablag'lari bilan qarz mablag'lari o'rtasida nisbatni va aylanma mablag'larning manba bilan ta'minlanganligini tekshirish, moliyaviy intizomga qanchalik amal qilinishini aniqlash va to'lov qobiliyatiga baho berish;

-korxona mulkining qadrliligi va tez pulga aylana olish darajasini o'rganish;

-aylanma mablag'lardan foydalanishga baho berish va korxonaning moliyaviy ahvolini yaxshilash bo'yicha takliflar berish va h.k.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Soliyev, S. (2021). *Korxona moliyasini boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash*. Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti.
2. Tadjibayeva, D. (2020). *Moliyaviy tahlil va barqarorlik ko'rsatkichlari: nazariya va amaliyot*. Toshkent: "Fan va taraqqiyot" nashriyoti.
3. Xolmurodov, A. (2019). *Korxonalar moliyaviy xavfsizligi va ularni ta'minlash mexanizmlari*. Toshkent: "Yangi asr avlodi".
4. Karimov, B. (2018). *Korxonalar faoliyatida moliyaviy barqarorlikning ahamiyati va uning tahlili*. Toshkent: "Iqtisodiy tadqiqotlar instituti".
5. Brigham, E. F., & Houston, J. F. (2021). *Fundamentals of Financial Management* (moliyaviy boshqaruv asoslari). (Tarjimasi: O'zbekiston iqtisodiyot universiteti).